

Euroopa Kohtute Nõukogude Võrgustiku Põhja- ja Baltimaade kohtute haldamise seminar

22.–23. aprill 2013
Varssavi, Poola

Poola kohtute nõukogu võõrustas 22.–23. aprillil Euroopa Kohtute Nõukogude Võrgustiku (ENCJ) korraldatud Põhja- ja Baltimaade kohtunike ja kohtuhaldusametnike seminari, mille eesmärgiks oli pakkuda sarnaste kohtusüsteemidega riikide esindajatele võimalust võrrelda, kuidas on erinevates EL riikides korraldatud kohtute töö ja milline on õiguslik raamistik, et vältida kohtumenetluse venimist ja kohtuasjade kuhjumist ning tagada mõistlik menetlusaeg. Seminari üldiste ja töötubades toimunud arutelude aluseks oli ENCJ 2011. aasta raport „Timeliness“

http://www.encj.eu/images/stories/pdf/GA/Vilnius/report_on_timeliness.pdf.

Osalejaid oli Eestist, Lätist, Leedust, Norrast, Taanist, Rootsist, Soomest ja Poolast ligi 50, sh kohtunikke, kohtuesimehi, kohtute haldamise ametnikke nii ministeeriumitest kui kohtute nõukogudest, parlamendiliikmeid, advokaate ja prokuröre. Eestit esindasid Tartu Maakohtu esimees **Liivi Loide**, Tartu Halduskohtu esimees **Tanel Saar**, Viru Maakohtu esimees **Anne Palmiste**, kohtunik **Meelis Eerik**, **Mari-Liis Lipstok** ja **Kerdi Raud** Riigikohtust, **Silver Paur** Pärnu Maakohtust ja **Angelika Sarapuu** justiitsministeeriumist.

Arutelud keskendusid põhiliselt töötubadesse, kus väiksemates rühmadena sai keskenduda konkreetsele teemale. Mõlema seminaripäeva alguses olid üldisemad ettekanded: Rootsi kohtute nõukogu esindaja rääkis, kuidas esimese astme kohtud menetluse kiirendamise eesmärgil koostööd teevad; Poola *ombudsmani* esindaja avas aeglase kohtumenetluse probleeme inimõiguste kaitse vaatenurgast Poola näitel; Taani advokaat ja kohtunik tutvustasid näitena elust enesest, kuidas kohus ja advokaatuur kiirema kohtumenetluse saavutamise nimel kokku leppida võivad ja milliseid koostöövorme ning –meetodeid valida (kas avalik „häbistamine“ või ühine tegutsemine); Bosnia-Hertsegoviina kohtute nõukogu juures töötav Norra ekspert selgitas, kuidas nn uue demokraatia kohtusüsteemi reformimisel efektiivselt menetlust kiirendada.

Allpool valikuline ülevaade temaatilistes töötubades arutatud põhjustest, mis menetlused venivad ja võimalustest, kuidas kohtute tööd kiirendada.

1) Töökoormuse vähendamisest

Töökoormuse vähendamise teemal arutati peamiselt võimalusi, kuidas lahendada vaidlus lepitamise teel, suunata vaidluste lahendamine kohtust väljapoole või piirata kohtuasja liikumist kõrgemasse kohtuastmesse.

Taanis tegelevad lepitusega kohtu poolt palgatud advokaadid, kes on saanud vastava ettevalmistuse ja kelle palk on fikseeritud. Samas ei ole tavalised advokaadid väga lepitusmenetluse poolt meelestatud. Taani hinnangul ei ole lepitusmenetlus kohtu töökoormust oluliselt vähendanud. Norras on lepitusmenetlus tsiviilkohtumenetluse osa. Esimene kohtunik püüab pooli lepitada, kui see ei õnnestu, läheb menetlus sisuliseks lahendamiseks edasi uue kohtuniku kätte. Norras on tarbijate jaoks loodud mitmeid alternatiivseid vaidluste lahendamise meetodeid, sh selliseid, mis ei ole õiguslikult siduvad.

Nii Norras kui Rootsis on olemas menetlus väikeste nõuete lahendamiseks. Soomes on omaette menetlus vaidlust sisaldavate ja vaidluseta asjade jaoks, väikeste nõuete jaoks eraldi menetluse loomisega alles tegelevad. Eesti rääkis teistele maksekäsu kiirmenetlusest ja töökoormuspunktide arvestamisest.

Norras ja Rootsis on apellatsiooni esitamise õigust tsiviilkohtumenetluses oluliselt piiratud tsiviilasja hinnaga. Väikese hinnaga tsiviilasja võib edasi kaevata ainult kohtu poolt antud loa alusel. Taanis

soovib Justiitsministeerium kohtumenetluse tõhustamiseks samuti seada piirangu apellatsiooni esitamisele. Vaidlus selle üle käib, kuna Norra eeskujul kavandatud tsiviilasja hind on väga kõrge ja piiraks oluliselt edasikaebamise õigust. Samuti kaaluvad taanlased lapse hooldusõiguse äravõtmise küsimuste puhul apellatsiooni esitamise õiguse äravõtmist, kuna tegemist on vaidlusega, mis enne esimese astme kohtusse jõudmist käib läbi mitmetest ametiasutustest, kus seda asja juba põhjalikult kaalutakse.

Kokkuvõtteks: Töökoormuse vähendamiseks peaks kohtumenetlus olema ainult oluliste ja keeruliste vaidluste, mitte iga kodanikevahelise erimeelsuse lahendamiseks.

2) Töökoormuse jagamine ja paindlikud kohtunikud

Arutelul selgus, et peamise tegurina aitab töökoormuse jaotamisele kaasa suuremat piirkonda hõlmavate kohtute loomine. Nii nagu Eestis on loodud neli maakohut, töötavad hetkelgi mitmed maad kohtumajade koondamise kallal ühe piirkonnakohtu alla. Nii näiteks on Riia linnas loodud varasema mitme kohtu asemele üks kohus, mis haldab erinevaid kohtumaju, kohtuid on aga vähendatud oluliselt ka Taanis ja Norras.

Peamine kasutegur seisneb selles, et ühe kohtu piires on kergem jälgida töökoormust ning vajadusel tööjaotust ümber korraldada. Näitena Eestist võib tuua kasvõi Viru Maakohtu, kus Jõhvi kohtumaja kohtunikud käivad kriminaalasju arutamas ka Narva kohtumajas, Pärnu Maakohtu Pärnu Kuninga tn kohtumaja kriminaalkohtunikud, kes sõidavad Pärnu ja Paide vahet, või Tartu Maakohtu, kus kohtunikud liiguvad kohtuasjade arutamisel Valgast Jõgevani ja Viljandist Põlvani. Erinevate piirkonnakohtute vahel seadused aga kohtuasju jagada ei võimalda. Seetõttu ei ole näiteks ühe või kahe kohtunikuga piirkonnakohus üldse paindlik. Küsimusi tekitas, kas jagatud asi on seotud pigem kohtunikuga või kohtumajaga ning viimasest tulenevalt kergemini kohtunikult kohtunikule üle antav. Osalejad nõustusid, et asi on jagatud ikka konkreetsele kohtunikule, kohtunikul ei ole õigust keelduda asja lahendamisest.

Küll aga on erinev koormuse jaotamine kohtunike vahel. Enamikes riikides jagab sissetulevaid kohtuasju kohtunike vahel elektrooniline süsteem. Samas kohtunike omavahelise koormuse jaotamise osas korraldatakse Taanis igal nädalal kohtumajade piires kohtunike nõupidamisi, kus muuhulgas, kui kohtunik kaebab, et töökoormus on suur ja ei jaks hetkel, on kohtunik/kohtunikud, kel hetkel on kergem, meeleldi vabatahtlikult nõus osa raskustes oleva kohtuniku koormusest ajutiselt enda kanda võtma. Tehtud töö eest saavad kohtunikud punkte ning teatavate punktide kokkusaamisel on võimalik kandideerida kõrgema kohtu kohtnikuks. Eesti näitena sai kirjeldatud Harju Maakohtus kasutusel olevat ning kohtunike enda poolt välja töötatud punktisüsteemi.

Mainimist väärib, et nii Norras kui Taanis töötavad kõrvuti ametisse nimetatud kohtunikega praktiseerivad kohtunikud. Viimaseks on võimalik saada kuni kaheks aastaks kvalifitseeritud juristil, kellele antakse võimalus lahendada kohtuasju iseseisvalt ning talle jagatavates menetlustes, sarnaselt ametisse nimetatud kohtunikega. Vastava kutse loomine tagab kohtunikele piisava ja kvalifitseeritud järelekasvu, aidates ühtlasi riigil lahendada kohtuasju hulga väiksemate kuludega kui seda oleks kohtunike arvu suurendamine.

Norras on kohtuniku pensionile mineku iga 70 aastat, ehk kolm aastat kõrgem, kui Eesti kohtute seaduse järgi. Lisaks võib pensionile jäänud kohtunik omal tahtel aga töötada kohtunikuna veel kolm aastat, so kuni 73. eluaastani. Pensionil olevaid kohtunikud osalevad kohtutöös peamiselt apellatsioonikohtu kolmeastmelises koosseisus kaasistujatena. Kuna palgana saavad nad selle töö eest vaid osalist pensionilisa, on seegi riigile majanduslikult kasulik.

Rootsis on kasutusel ka kohtunikest moodustatud nn „lendavad brigaadid“. Selleks moodustatakse teatud nädalateks konkreetsetest kohtunikest spetsiaalne grupp, kes juhul, kui riigi mõnes kohtumajas on asjade lahendamisel abi vaja, peab olema valmis kohale minema ja vastavat abi osutama. Peale nimetatud kohtunike valveaja lõppemist läheb lendava brigaadi kohustus üle edasi järgmistele kohtunikele. Süsteemi miinuseks on kohtunike pidev reisimine ning takistused enda perekonnaelu ja vaba aja korraldamisel.

Õiguslase abipersonali laialdases kasutamises olid Norra kohtunikud üsnagi skeptilised ning seda just küsimuse osas, kust jookseb piir, kas kohtuasi on abistaja või kohtuniku otsustada. Leiti, et tähtis on, et asja lahendamiseks ikka kohtunik ning välistada tuleks olukord, kus otsusest vaid allkiri on kohtuniku oma. Abistava personali plussidena toodi välja noorte püüdlikkus ja põhjalikkus kohtuasjade kirjutamisel ning hea praktika, mida kohtutöö neile annab. Sarnaselt Eesti konsultantide mudelile, on ka Läti kohtumajades kohtunikel abistajad. Nii palju abistavat personali kui kohtujuristi pilootprojekt Eesti kohtutesse toob, üheski riigis aga ei ole, välja arvatud erinevate riikide kõrgemad kohtud.

3) Menetlustoimingud ja menetluse juhtimine

Peamiselt räägiti tsiviilprotsessi näidetel kohtumenetlusest ja selle lihtsustamise ning kiirendamise võimalustest.

Esmalt eelmenetluse olulisusest. Kuna Norras ja Rootsis on enamikel kohtumenetluses osalejatel esindajad, toimub peale asja kohtusse saabumist eelmenetluse käigus kõigepealt kohtuniku ja esindajate kokkusaamine (so ilma poolte enda osavõtuta), kus arutatakse läbi asja lahendamiseks tähtsust olevad asjaolud ning pannakse paika asja lahendamise ajagraafik. Samuti kasutatakse asjade ettevalmistamiseks palju telefonikonverentse. Lepitakse kokku töendamiskoormuse jaotuses ja tõendite esitamises. Samas toodi ka näiteid sarnaselt Eesti eelmenetlusele (nt Taani), kus peale asja menetluse võtmist küsitakse kõigepealt vastaspoole kirjalik arvamus (hagivastus) asja juurde ning alles seejärel toimub eelistung (toimub meil juhul, kui pooled on avaldanud soovi lahendada asi istungimenetluses või kohus peab vajalikuks asja parema lahendamise huvides korraldada eelistungi). Sellekohased selgitused said töötoas ka esitatud.

Edasi räägiti kohtu poolt antud tähtaegade pikendamisest, mis on probleemiks kõikides arutelul osalenud maades. Tähtaegade pikendamine on just lepinguliste esindajate poolt tihti esitatav taotlus. Kui pooled end ise esindavad, neid taotlusi nii sageli ei esitata. Taani kohtunik tõi näite enda menetluse juhtimisest, et kui üks pool soovib tähtaja pikendamist, saab see toimuda vaid teise poole tähtaja arvelt, so tingimusel, kui teine pool jõuab oma vastuse või tõendid hiljem sedavõrd kiiremini esitada. Selliselt on kohtunik tähtaja pikendamisega nõus ning asja lahendamine kokkuvõtlikult edasi ei lükku. Samuti hõlmab lisatähtaja saamine poolte omavahelist koostööd. Eesti menetluse kohta selgitasime, et poole esimesel ja põhjendatud palvel pikendavad kohtunikud üldjuhul tähtaegu alati. Teistkordselt on sama tähtaega võimalik pikendada aga vaid vastaspoole nõusolekul.

Istungite pikkuse üle, et meil kestavad tsiviilasjades istungid keskmiselt 1-2 tundi asja kohta, imestati ning vastav asjaolu mainiti ära ka plenaaristungil. Skandinaaviamaades ollakse harjunud oluliselt pikemate istungitega, mis on võrreldavad meie istungite pikkusega kriminaalasjades. Kriminaalasjades istungite kohati väga suure pikkuse tõi välja ka Läti osaleja, märkides, et on istungeid, kus ainuüksi ühe isiku kohtukõnet kuulatakse mitu päeva.

Erinevaid viise kirjalike kohtuotsuste lihtsustamiseks on kasutusel pea kõikides maades. Näiteks sarnaselt Eestiga on ka Lätis võimalik esitada kohtuotsuses poolte seisukohad lihtsustatud kujul. Samuti on lihtsustatud menetlused kasutusel väiksemate nõuete puhul. Rootsis kuulutatakse kohtuotsus tihti istungil ka suuliselt, kuid tagantjärele tuleb otsus ikka kirjalikult vormistada. Eestis kuulutatakse suuliselt otsuseid pigem kriminaalasjades.

4) IKT abil kiirema menetluse: video- ja telefonikonverentsi võimalused, istungite või tunnistajate ütluste elektrooniline salvestamine

Tehniliste võimaluste kasutamine menetluses sõltub suurel määral riikide võimalustest. Rootsis, Norras, Taanis ja Soomes kasutatakse nii video- kui telefonikonverentsi võimalusi istungite ettevalmistamisel, tunnistajate kuulamisel, vangide vabastamisaotluste läbivaatamisel. Näevad, et see võimaldab juhtudel, kus inimesed peavad reisima suurte vahemaade taha, olulist ressurside kokkuhoidu. Leedus tehakse ettevalmistusi IKT laialdaseks kasutamiseks. Tsehhis pole videokonverentsi kasutamiseks eriti võimalusi loodud, Poolas ei kasutata samuti tehnika puudumisel.

Rootsi kasutab istungitel videosalvestamist, kirjalikku istungiprotokolli ei koostata. Apellatsioonikohus näeb vajadusel kogu esimese astme menetlust videost. Norras näeb seadus ette, et

tsiviilasjade istungitel tuleb salvestada, kui on olemas tehnilised võimalused, siiani aga tehnilised võimalused puuduvad. Norras istungeid ei protokollita, kohtunik ja menetlusosalised teevad märkmeid. Taanis kasutatakse ainult helisalvestust, protokoll koostatakse helisalvestise põhjal ainult sel juhul, kui esitatakse apellatsioon. Soomes salvestatakse ütlused. Leedus istungil protokolle ei koostata. Suvest võtavad leedukat kasutusele uue elektroonilise toimiku (*electronic-case system*) süsteemi, samuti kasutavad elektroonilist allkirja. Poola esindajad märkisid, et istungite salvestamine on vähendanud oluliselt kaebusi protokollide ebatäpsuste kohta, samuti peavad menetlusosalised end ülal märgatavalt viisakamalt.

Infotehnoloogia kasutamisest: kuigi kohalviibivad kohtunikud märkisid, et kasutavad oma töös palju arvutit, siis sellist kõikehõlmavat kohtute infosüsteemi nagu on Eestis E-toimik, teistes riikides veel välja arendatud ei ole. Soome arendab liidestust kohtute infosüsteemi, politsei ja prokuratuuri vahel. Norras on menetlus peamiselt paberipõhine, üldiselt kasutavad kohtunikud Põhjamaades istungitel ja mujal töötamiseks palju iPad-e.

Koostasid

Mari-Liis Lipstok, Silver Paur, Angelika Sarapuu, Kerdi Raud